

Тақризи

муқарризи расмӣ – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забони англисӣ ва типологияи муқоисавии ДМТ ба диссертатсияи *Воҳидова Нодира Абдусатторовна* дар мавзӯи “*Хусусиятҳои фарҳангҳои фразеологӣ дар забонҳои гуногунсохт*” (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ), ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқобилавӣ пешниҳод шудааст

Диссертатсияи номазадии *Воҳидова Нодира* “*Хусусиятҳои фарҳангҳои фразеологӣ дар забонҳои гуногунсохт*” (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) ба яке аз масъалаҳои муҳимми забоншиносии муқоисавии тоҷик – пажӯҳиши фарҳангҳои фразеологӣ бахшида шудааст, ки то имрӯз мавриди таҳқику баррасии мушаххас ва ҷиддӣ қарор нагирифтааст ва аз ин лиҳоз аҳамият ва актуалӣ будани мавзӯи таҳқиқи *Воҳидова Нодира* ҳеҷ шакку шубҳае надорад ва онро талаботи замони тақозо мекунад.

Солҳои охир ибораҳои фразеологӣ забонҳои мухталиф, аз ҷумла забонҳои англисӣ, тоҷикӣ ва русӣ таваҷҷӯҳи забоншиносонро беш аз пеш ба худ ҷалб карда истодаанд. Аз ҷумла асару мақолаҳои Б.С. Аезова, профессор М.Н. Азимова, М. Х. Арипова, М. А. Ибрагимова, О. Игболов, Д. И. Маджидова, Б. Наврузшоев, М.Ф. Назирова, М. М. Раджабова, М. Н Саидходжаева, Т. М. Хамидова, М. А. Юнусова ва дигарон, ки паҳлӯҳои гуногуни ибораҳои фразеологиро мавриди таҳқиқи муқоисавии дақиқ қарор додаанд аз актуалитати мавзӯи мавриди таҳқиқи *Воҳидова Нодира* шаҳодат медиҳанд. Аз ин ҷиҳат пажӯҳиши *Воҳидова Нодира* бо номи “*Хусусиятҳои фарҳангҳои фразеологӣ дар забонҳои гуногунсохт*” нахустин осори таҳқиқӣ дар ин ришта маҳсуб шуда, мавзӯи интиҳобнамудаи муаллиф мубрам аст ва мутобиқ ба ихтисоси 10.02.20 – забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқобилавӣ мебошад.

Диссертатсияи тақризшаванда аз муқаддима ва се боб иборат аст. Дар муқаддима роҷеъ ба мубрамии мавзӯъ ва зарурати таҳқиқи он, заминаҳои назариявӣ методологии диссертатсия, ҳадафи таҳқиқот, мавзӯъ ва масъалаҳои таҳқиқот, роҳу усулҳои дар пажӯҳиш истифодагардида, навгонии илмии пажӯҳиш, аҳамияти назариявӣ амалии таҳқиқот, нуқтаҳои асоии ба ҳимоя пешниҳодшудаи диссертатсия ва ихисораҳо маълумот дода шудааст. Муҳиммиати мавзӯи таҳқиқ ва дараҷаи омӯзиши он муайян гардида, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ, объекту предмети он мушаххас карда шудааст.

Боби якуми диссертатсия – «*Аз таърихи ташаккули фразеографияи забонҳои гуногунсохт*» унвон дошта, аз се фасл иборат аст, ки дар онҳо замони пайдоиш ва раванди ташаккулёбии фарҳангҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Дар ин боб қазияи муҳимми таҳаввули фразеографияи забонҳои мазкур мавриди баррасӣ қарор дода шуда, нақши луғатнигории тоҷикӣ дар робита бо инкишофи луғатнигории забонҳои русӣ ва англисӣ дар ташаккули фразеографияи тоҷик нишон дода шудааст. Дар фаслҳои ин боб муаллиф ҳамчунин сайри таърихи анҷом дода андешаи муҳақиқон ва олимони ин соҳаро баррасӣ намудааст. Диссертант бавмарид қайд намудааст, ки фарҳангнигории форсӣ-тоҷикӣ дар таърихи лексикографияи ҷаҳонӣ воқеияти нодир аст. Пеш аз ҳама, теъдоди зиёди фарҳангҳо диққати олимонро ба худ ҷалб кардааст ва мавриди таҳқиқ ҳам қарор гирифтаанд. Диссертант дуруст зикр менамояд, ки «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик»-и Муллоҷон Фозилов луғати академист ва идомаи мантиқии он «Зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ» ба фаҳмиши васеи ВФ асос ёфтаанд. Ба риштаи таҳқиқ кашидани яке аз фарҳангҳои муаллифии забони тоҷикӣ ба мисли «Фарҳанги мухтасари таъбироти назми Лоиқ Шералӣ» низ, ба фикри мо, мантиқан дуруст аст, зеро, қисмати сеюми онро феҳристи ВФ истифоданамудаи Л. Шералӣ ташкил менамояд.

Дар фаслҳои дуюм ва сеюми диссертатсия фарҳангҳои асосии фразеологии забонҳои русӣ ва англисӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Муҳтавои фаслҳои ин боб роҷеъ ба вижагиҳои пайдоиш, таҳаввул ва ташаккули фразеографияи забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар раванди фарҳангнигории умумӣ, ба фикри мо, дар ҳулосаи он хеле моҳирона ва дақиқ ҷамъбаст гардидааст.

Боби дуюми диссертатсия – «*Нақши фразеография дар рушди фразеологияи забонҳои гуногунсохт*» номгузорӣ шуда муаллиф онро дар се фасл мурағаттаб намудааст, ки дар онҳо сухан дар бораи нуқтаи назари олимони мурағаттибони фарҳангҳои забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оид ба масъалаҳои назариявии фразеологияи ин забонҳо меравад.

Аз ҷумла фасли аввал «*Масоили фразеология дар фразеографияи тоҷикӣ*», ном дошта дар он дар асоси маводи фарҳангҳои фразеологии тоинқилобии «*Чароғи ҳидоят*»-и Орзу, «*Баҳори Аҷам*»-и Баҳор ва «*Мусталаҳот-уш-шуаро*»-и Вораста ва дар давраи нави муосири инкишофи илми забоншиносии тоҷик фарҳанги махсуси фразеологӣ «Фарҳанги

ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик»-и М. Фозилов мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор гирифтааст.

Диссертант дар қатори масъалаҳои ҷалталаб, инчунин, ба таври аниқ чудо қарда нашудани ибораҳои фразеологӣ аз «ибораҳои одӣ» ва таърифи мукамал надоштани ибораҳои фразеологиро дуруст қайд намудааст. Ду аломати ВФ – дар заминаи маҷоз сохта шудан ва «айнан тарҷуманашаванда» будан аз аломатҳои асосии ибораҳои фразеологӣ маҳсуб меёбанд, дуруст таъкид кардааст диссертант.

Фасли дуюми ин боб «2.2. *Масоили фразеология дар фразеографияи русӣ*» унвон дошта дар он мукамалтарин фарҳангномаи фразеологӣ (нашри чорум)-и «Фарҳанги фразеологии забони русӣ», ки бо заҳмати мураттибон – лексикографҳои маъруфи рус А.А. Войнова, В.П. Жуков, А.И. Молотков ва А.И. Федоров таълиф ёфтааст, мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Бо вучуди он ки доир ба ВФ дар луғатнигории рус бисёр асарҳо таълиф ёфтаанд, ба фикри диссертант як қатор масъалаҳои муҳими он ба таври дақиқ таҳқиқ нашудаанд ва ё дар марзи баҳсҳо қарор доранд, дар ҳоле, ки шартӣ нахустин ва асосии ниғориши фарҳанг бо камали дақиқӣ идрок кардани воҳидҳои фразеологӣ ва дар ҳамин замина вориди луғнома гардондани онҳо мебошад.

Фасли сеюми боби дуюм «2.3. *Масоили фразеология дар фразеографияи англисӣ*» унвон дошта ба таҳқиқи фразеологияи забони англисӣ бахшида шудааст, ки асосан аз асри XVIII шурӯъ гардидааст ва ташаккули он ба давраи нави рушди забоншиносӣ (асри XX) рост меояд, вале дар ин соҳа, ба ақидаи диссертант, аз ҷониби забоншиносони хориҷӣ, асарҳои мукамал кам ба назар мерасанд. Дастовардҳои фразеографияи англисӣ аз рушди илми фразеология бармеояд, ки дар он саҳми як идда олимони рус назаррас аст. Аз ҷумла, бо номи олими рус А.В. Кунин як қатор таҳқиқоти илмӣ доир ба фразеология, китобҳои таълимӣ ва муҳимтар аз ҳама «Фарҳанги фразеологии англисӣ – русӣ» мансуб аст, ки он аз соли 1955 инҷониб дафъаи чорум бо ислоҳу иловаҳо интишор ёфтааст. Ин асарро забоншиносони англис низ эътироф кардаанд.

Бисёр олимони воҳидҳои фразеологиро муодил (эквивалент)-и калима мешуморанд аз он боис, ки ҳардуи онҳо дар нутқ дар намуди тайёр ба кор мераванд. Вале дар баробари ин, роҷеъ ба ин масъала афкори ихтилофнок низ кам нестанд. Аз ин нуқтаи назар ақидаҳои А.И.

Смирнитский, И.В. Арнолд, С.И. Ожегов, Н.Н. Амосова дар ин фасли диссертатсия хеле хуб мавриди таҳқиқ ва таҳлил қарор гирифтаанд.

Боби сеюми диссертатсия «*Усулҳои шарҳи ВФ дар фарҳангҳои фразеологии забонҳои гуногунсохт*» ном дорад ва аз се фасл иборат аст, ки дар онҳо масъалаҳои усули интихобу ҷойгузинии моддаҳои луғавӣ, тарзҳои шарҳ ва тавзеҳот роҷеъ ба равиши истифодаи фарҳангномаҳои фразеологии асосии забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Масалан дар фасли аввали ин боб ба уновни «*Усулҳои қайд ва шарҳи моддаҳои луғавӣ дар фарҳангҳои фразеологии тоҷикӣ*», дуруст таъкид мегардад, ки дар луғати «*Чароғи ҳидоят*» баъзан манбаъ аниқ зикр нагардида, бо ишораи умумии «...дар каломии қудамо...», «ва аз баъзе кутуб ба маънии ...», «чунончи дар луғоти қадима навишта шуда» ва ғайра қонеъ мешавад, ки амалро дар луғатҳои умумӣ низ мушоҳида кардан мукин аст. Фарҳанги фразеологии муосири тоҷикӣ бошад, аз нуқтаи назари сохтор ва моддаҳои луғавӣ нисбат ба луғатҳои пешин хеле мукамал аст.

Фасли дуюми боби сеюм «*3.2. Усулҳои қайд ва шарҳи моддаҳои луғавӣ дар фарҳангҳои фразеологии русӣ*» ном дошта дар он «*Фарҳанги фразеологии забони русӣ*» аз назари қайд ва шарҳи модаҳои луғавӣ ибораҳои фразеологӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, ки асосан дар заминаи принципҳои зерин ҷойгузин шудаанд, ки диссертант онҳоро дақиқан муайян кардааст:

- Агар фразеологизм дар *қолаби ибора созмон ёфта бошад*, он аз рӯйи ҷузъи ташкилкунанда (асосӣ)-и ибора ҷойгир мегардад, амсоли: *авгиевы конюшни* – аз рӯйи *конюшни*, *до мозга костей* – аз рӯйи *мозг*.
- Агар фразеологизм ҳамчун *ҷумла созмон ёфта бошад*, он аз лиҳози сохтор ҷойгир мегардад:
 - а) дар ҷумлаҳои дутаркиба фразеологизм аз рӯйи ҷузъе ҷойгир мешавад, ки ба вазифаи мубтадо омадааст: *мухи дохнут* – аз рӯйи *мухи*, *бабушка ворожит кому* – аз рӯйи *бабушка*, *кот наплакал* – аз рӯйи *кот*.
 - б) фразеологизм дар қолаби ҷумлаи яктаркиба ифода ёфта бошад, он аз рӯйи ҷузъе ҷойгир мегардад, ки сараъзои ҷумла аст: *держит карман шире* – аз рӯйи *держит*, *мало каше ел* – аз рӯйи *ел*.
- Агар фразеологизм ҳамчун *ифодаҳои муқоисавӣ созмон ёфта бошад*, он аз рӯйи ҷузъи созмондиҳанда ҷой дода мешавад: *как аршин проглотил* – аз рӯйи *проглотил*, *как снег на голову* – аз рӯйи *снег*.

Дар фасли сеюми боби сеюм «3.3. Усулҳои қайд ва шарҳи моддаҳо дар фарҳангҳои фразеологӣ англисӣ» номгузорӣ гардида дар он «Фарҳанги фразеологӣ англисӣ-русӣ»-и А.В. Кунин ба сифати мукамалтарин фарҳанги фразеологӣ англисӣ пазируфта шуда аз назари усулҳои қайд ва шарҳи воҳидҳои фразеологӣ мавриди таҳқиқ қароро гирифтааст. Дар фарҳанг навҳои гуногуни ишораҳои луғатнигорӣ ба кор рафтаанд: Масалан, диссертант, дуруст қайд мекунад, ки дар ин луғати фразеологӣ ишораҳои мухталифи луғатнигорӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд, ки дар байни онҳо: *ишораҳои услубӣ*, ки хосияти баҳодиҳӣ доранд: *abusive - бран.*: бранное – таҳқирӣ, *vulgar - вульг.*: вулгарӣ – дурушт, *coarse - груб.*: грубое – дағалона, *ironical - ирон.*: ироническое – истехзоомез, *affectionate - ласк.*: ласкательное – навозишӣ, *disapproving - неodobрительное* – маҳкумкунанда ва ғайра; *ишораҳои функционалӣ-услубӣ* – ифодаҳои, ки ба ин ё он шохаи функционалии услубӣ мансубанд: *книжн.*: книжное – китобӣ, *разг.*: разговорное – шифоҳӣ, истилоҳотӣ, *воен.*: военное – ҳарбӣ ва ғайра; *ишораҳои грамматикӣ* ба мақсади муайян намудани муносибати маъноҳои гуногуни фразеологизмҳо бо ҳиссаҳои нутқ: *adj phr, adv phr, n phr, v phr* – мутаносибан ибораҳои сифатӣ, зарфӣ, исмӣ, феълӣ; *ишораҳои этимологӣ*: *a fly in the ointment [этим. библ.]*, *Pandora's box [этим. миф.]* – этимологияи асотирӣ, *it is that goes (it went) without saying [этим. фр.]* – этимологияи франсавиро мавриди таҳқиқ қарор додаанд.

Хулосаҳои пешниҳодҳои муҳақққ дар ҳафт саҳифа ва аз 10 банд иборат мебошад ва ҳар як банд ба мақсад ва вазифаҳои, ки диссертант дар пеш гузоштааст, пурра мувофиқат менамояд. Тавсияҳои оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот аз ҳашт банд иборат аст. Хулосаҳои илмӣ зербобҳо ва хулосаи умумӣ дар заминаи таҳқиқи теъдоди зиёди ибораҳои фразеологӣ мавриди таҳқиқ аз ҷиҳати илмӣ асоснок мебошанд. Ҳарчанд диссертант, теъдоди умумии ибораҳои фразеологӣ ҳарсе забонро, ки ба доираи таҳқиқ қашидааст, зикр накардааст, ба фикри мо шумораи онҳо хеле ва хеле ҳам зиёд аст.

Мазмуну муҳтавои бахшҳои асосии рисолаи мазкур дар конференсияҳои байналмилалӣ, инчунин конференсияҳои илмӣ солони устодону кормандони МДТ Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Ғафуров баррасӣ гардидааст ва доир ба мавзӯи рисола 13 мақолаи илмӣ, аз ҷумла панҷ адад дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванади КОА-и ҶТ ва ФР интишор ёфтаанд. Мақолаҳои интишоршуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки *Воҳидова Нодира* пажӯҳишгари пухтарасида буда,

метавонад натиҷаҳои таҳқиқоти худро ба доираҳои илмӣ забоншиносӣ бомуваффақият пешкаш кунад.

Автореферати диссертатсия мазмуну мӯҳтавои рисолаи илмиро инъос мекунад. Ҳар як се боби диссертатсия як таҳқиқоти аҷиб ва замонавиеро бо мақсад ва вазифаҳои мушаххас менамояд, ки моҳияту аҳамияти илмӣ ва амалии ҳосаи худро доро мебошанд.

Дар диссертатсия дар баробари дастовардҳои илмӣ назаррас чанд норасоӣ ва камбудӣ ҳам ба назар мерасад, ки ислоҳи онҳо дар таҳқиқоти минбаъдаи диссертант зарур мебошад, аз ҷумла:

1. Рисолаи доктории муҳаққиқ Р.А. Аюпова бо номи «Фразеграфическое описание татарского, русского и английских языков» (Казань, 2010) ба забони русӣ ва ҳам дар тарҷума дар дохили диссертатсия ва ҳам дар феҳристи адабиёт ғалат дода шудааст.
2. Диссертант аз асари муҳаққиқи хучандӣ Субҳинисо Бегматова «*Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикӣ-англисӣ-русӣ*» (Хучанд, 2016), ки зиёда аз 1200 зарбулмасалу мақол дар бардоршта, пурратарин луғати сезабона дар ин соҳа мебошад ва бевосита ба пажӯҳиши Воҳидова Нодира робита дорад, истифода накардааст ва дар феҳристи адабиёт ҳам наовардааст.
3. Дар диссертатсия баъзе ибораҳои фразеологӣ забони англисӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума нашудаанд, аз ҷумла: сах. 142, 143, 146.
4. Дар диссертатсия баъзе хатоҳои имлоӣ ва услубӣ ба назар мерасад,

Пешниҳодҳо:

1. Хуб мешуд, агар муаллиф феҳристи ҳамаи ибораҳои фразеологӣ дар диссертатсия зикргарда ва ҷамъовардашударо дар шакли луғатномаи ибораҳои фразеологӣ англисӣ-тоҷикӣ-русӣ дар шакли замима ба диссертатсия илова мекард, он арзиши корро меафзуд.
2. Ҳарчӣ тезтар интишор шудани диссертатсияро дар шакли монографияи илмӣ зарур ва самарабахш мешуморем.
3. Дар заминаи ибораҳои фразеологӣ дар диссертатсия зикргарда ва ҷамъовардашудаю дар рисола зикрнагардида ва маводи иловагардида, таҳия ва интишори луғати ибораҳои фразеологӣ забонҳои англисӣ-русӣ-тоҷикӣ хеле зарур, муфид ва тақозои замони мебошад ва сахме дар луғатнависии тоҷик хоҳад буд, зеро чунин луғат то имрӯз интишор нашудааст.
4. Тавсия дода мешавад, ки диссертант фаъолияти илмӣ худро дар мавзӯи «Таҳлили сохториву маъноӣ, этимологию луғатнигорӣ

ибораҳои фразеологӣ дар луғатҳои фразеологӣ забонҳои англисӣ-русӣ ва тоҷикӣ» ба сифати мавзӯи рисолаи докторӣ давом диҳад.

Дар заминаи ин гуфтаҳо, диссертатсияи *Воҳидова Нодира дар мавзӯи “Хусусиятҳои фарҳангҳои фразеологӣ дар забонҳои гуногунсохт”* (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқобилавӣ таҳқиқоти пурра анҷомёфта ҳисоб шуда, дар омӯзиши масъалаҳои шарҳу тасвир ва тафсири ибораҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ саҳми назаррас дорад ва ҳар чӣ тезтар интишор шудани он дар шакли монография тавсия мешавад.

Диссертатсия аз рӯи мубрамият ва сатҳу савияи таҳияи худ ба талаботи бандҳои 31-35 Тартиб додани дараҷаи илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-и июни соли 2021, №627 тасдиқ кардааст, ҷавобгӯ аст. Вобаста ба дараҷаи таҳқиқ, баррасӣ, таҳлил ва ҳулосабарорию натиҷагирӣҳо дар диссертатсия муаллифи он Воҳидова Нодира Абдусатторовна сазовори дарёфти дараҷаи номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқобилавӣ мебошад.

Доктори илмҳои филологӣ, профессори
кафедраи забони англисӣ ва типологияи
муқоисавии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Мамадназаров Абдусалом



734025, ш. Душанбе, хиёбони Рудаки 17

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Тел: (992-372) 217711; (992) 93 771 50 60;

Факс: (991-372) 214884; Сайти ДМТ www.tnu.tj

Мудир Раёсати кадрҳо

Тавқиев Эмомалӣ

